

JUOZAS ERETAS (JOSEPH EHRET): VEIKLA LIETUVAI, SUGRĮŽUS Į GIMTINĘ

Aldona Vasiliauskienė

*Lietuvių katalikų mokslo akademija, Lietuvių, ukrainiečių istorikų asociacija
El. paštas aldona.vasilliauskienee@gmail.com*

[teikta 2011-09-05; priimta 2011-11-17]

Anotacija. Straipsnyje pristatoma šveicaro Juozo Ereto (Joseph Ehret) (1896 10 18 – 1984 03 13), 1919–1940 m. dirbusio Lietuvoje ir priėmusio Lietuvos pilietybę, vėliau sovietinių okupantų priversto palikti šią šalį, kuri jam buvo tapusi antrąja Tėvyne, gyvenimas ir veikla, sugrįžus į Šveicariją. Analizuojamos J. Ereto veiklos kryptys, darbai, garsinant Lietuvos vardą (paskaitos, straipsniai) ir stiprinant lietuviybę išeivijoje (studijos, skirtos tremčiai, pamirštųjų baltų tautoms), iškeliant žymias asmenybes (monografijos apie Stasį Šalkauskį, Kazį Pakštą ir prel. Pranciškų Jurą), nuopelnai Lietuvių katalikų mokslo akademijai. Pirmąsyk mokslo visuomenei pateikiami dr. Vaclovo Dargužo (1920 01 06 – 2009 10 22) ir profesoriaus dukters Julijos Eretaitės – Kollar atsiminimai, publikacijų J. Eretui Lietuvoje bibliografija.

Reikšminiai žodžiai: profesorius Juozas Eretas, šveicaras, lietuviybės puoselėtojas, Lietuvių katalikų mokslo akademija, Stasys Šalkauskis, Kazys Pakštas, prel. Pranciškus Juras, tremtis, baltai.

Įvadas

Juozas Eretas (Joseph Ehret) (1896 10 18 – 1984 03 13) – iškilus Lietuvos ir Šveicarijos mokslininkas, filosofijos mokslų daktaras, Lietuvos universiteto (vėliau pavadinto Vytauto Didžiojo vardu) profesorius, vienas iš Lietuvių katalikų mokslo akademijos steigėjų, išrinktas jos akademiku, vėliau – garbės nariu, literatūros istorikas ir pedagogas, publicistas, Lietuvių rašytojų sąjungos (JAV) garbės narys, visuomenės veikėjas, Lietuvos kariuomenės savanoris, Lietuvos telegramų agentūros (ELTA) steigėjas, palikęs ženklų pėdsaką Lietuvos sportui, žinomas žurnalistas, laikraščių (blaivybei, sportui ir katalikiškam kaimo jaunimui) steigėjas ir redaktorius, masinių renginių iniciatorius bei organizatorius. 1919–1941 m. gyvendamas Lietuvoje dirbo ten, kur labiausiai tuo metu reikėjo jo sumanumo ir energijos (Vasiliauskienė 2011: 3:1: 86–99).

J. Eretas nesiliovė rūpintis Lietuva ir vėliau, kai buvo priverstas iš jos pasitraukti. Jis nepailsdamas kėlė Lietuvos laisvės klausimą visuomenei skaitomose paskaitose, rašydamas straipsnius į įvairius Vakaruose leidžiamus žurnalus užsienio kalbomis. Pergyvendamas dėl lietuviškos išeivijos likimo, ieškodamas išeities, parašė *Tremties trilogiją*. Svarbios studijos skirtos baltų tautoms, žymioms Lietuvos asmenybėms.

Profesorius Juozas Eretas, sugrįžęs į Šveicariją, čia darbavosi 43 metus. Juozo Ereto 115-osios gimimo metinės paskatino tęsti šios neeilinės asmenybės veiklos tyrinėjimus 1941–1984 m.

Darbo tikslas: detalizuoti prof. J. Ereto veiklą Šveicarijoje garsinant Lietuvos vardą.

Darbo uždaviniai: išskirti prof. J. Ereto veiklos kryptis Šveicarijoje; paliudyti meilės Lietuvai sklaidą savo šeimoje; išskelti jo paskaitų, liudijančių tikras pasitraukimo iš Tėvynės priežastis, svarbą; akcentuoti Lietuvos įvaizdį stiprinusius J. Ereto straipsnius bei darbus tremties ir užmirštųjų baltų tematika; detalizuoti J. Ereto nuopelnus Lietuvių katalikų mokslo akademijai; priminti J. Ereto vardo įamžinimą Šveicarijoje.

Literatūra: J. Eretui skirtos publikacijos periodikoje ir mokslo straipsniai.

Istoriografija

Tarpukario Lietuvoje apie Šveicarijos sūnų, suradusį Lietuvoje antrąją tėvynę, buvo parašytas išsamus prof. Stasio Šalkauskio straipsnis (Šalkauskis 1934: 20, 7: 34–50; 8–9: 193–211). Sovietinės okupacijos metais už Lietuvos nepriklausomybę užsienyje kovojantis J. Eretas buvo itin pavojinga valstybei asmenybė, todėl apie jį, be abejo, buvo tylima.

Išėivijoje, be įvairių jubiliejinėmis progomis parašytų straipsnių ir straipsnelių, paminėsime svarbiausią darbą – 1972 m. prof. J. Ereto bičiuliai Bruklinė išleido kolektyvinį veikalą „Didysis jo nuotykis (Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvoje)“, kurį spaudai parengė prof. Juozas Brazaitis-Ambrazevičius (*Didysis...* 1972). Keli iš šių straipsnių jau buvo išspausdinti tarpukario Lietuvos spaudoje (Girnius 1973: 5: 235–236).

Nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje pirmasis apie J. Eretą prabilo inžinierius Algimantas Zolubas (Zolubas 1990: Gruodžio 19: 45–48). J. Eretui jubiliejinėmis progomis organizuoti renginiai atsispindėjo periodinėje spaudoje (žr. lentelė).

Straipsniai prof. Juozui Eretui Lietuvos spaudoje (1994–2010 m.)

Prof. J. Eretas buvo aktyvus LKMA narys, tad jis minimas darbuose, tyrinėjantuose Akademijos istoriją (Bačkis 1987, 12: 15–30; Brazaitis 1982, 9: 3–17; Yla 1964, 5: 3–28; Krasauskas 1965, 1: 329–342; Vasiliauskienė 1992: 136), jam dėmesys skirtas Izidoriaus Ignatavičiaus sudarytoje enciklopedijoje *Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998)* (Vasiliauskienė 1999: 562–563), mokslo leidiniuose: *Lietuvos istorijos studijos* (Vasiliauskienė 1997: 4: 69–78), *Logos* (Vasiliauskienė 2000, 22: 137–155; 23: 137–155), *Mokslo ir technikos raida* (Vasiliauskienė 2011, 3:1: 86–99). Apie J. Eretą rašyta Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje (Autorius nenurodytas 2004, 5: 548–549).

Sugrįžus į Bazelį

Prof. J. Eretas, sugrįžęs į gimtąjį Bazelį¹, nuo 1941 m. rudens iki 1962 m. – išėjimo į pensiją dėstė valstybinėje gimnazijoje (Wehrli, Wirth 2005: 44). Iki 1956 m. tarnavo vyresniuoju leitenantu, eidamas instruktoriaus ir paskaitininko pareigas. Nuo 1955 m. buvo išrinktas Bazelio kantono švietimo tarybos nariu.

Tessino kantono prašymu 1948–1953 m. sudarė Pabaltijyje bei senojoje Rusijoje dirbusių šveicarų (ypač gimusių Tessine) architektų sąrašą ir išleido apie juos 7 studijas, paskelbė 3 leidinius iš pedagogikos srities, rašė ir kita tematika.

Garsiam šveicarų žurnale „Schweize Rundschau“ 1953 m. sausio mėn. numeryje J. Eretas apžvelgė per 10 tuo metu Šveicarijoje išleistų įvairių knygų, kalbančių apie Rusiją, jos santykius su Vakarų pasauliu, jos komunistinę santvarką ir siekius. Ne visos knygos pasižymėjo objektyvizmu, kai kurios jų netgi sąmoningai klaidino skaitytojus savo netikslumais ir neteisingomis žiniomis. J. Eretas kritikavo šiuos netikslumus ir klaidas: „Savo tokiu išsamiu straipsniu prof. Eretas nusipelnė didelio dėmesio. Straipsnio mintys vokiškai kalbantiems europiečiams padės susiorientuoti ir atskirti pelus nuo kviečių“ (J. B. 1953, 2: 45).

Nors ir įsitraukęs į gimtosios Šveicarijos gyvenimą, toliau aktyviai reiškėsi ir lietuviškoje veikloje – lietuviybę liudydamas savo pavyzdžiu, tuo džiugindamas Lietuvos besiliginčią žmoną Onutę Jakaitytę (1889 01 12 – 1954 05 20).

Prof. J. Ereto dukra Julija Kollar 2002 m. straipsnio autorei pasakojo:

„Mama buvo smulkutė, juodaplaukė, nespėjusi pražilti. Ji buvo silpnos sveikatos, negalavo širdelė, tad retai išvažiuodavo iš namų. Mama buvo labai geras žmogus, mus vaikus labai mylėjo, mes ją irgi labai mylėjom. 1945 m., pasibaigus karui, mama man pasakė: „Vaikuti, dabar važiuosim namo!“ Jai viskas buvo aišku, ji to norėjo, apie tėvynę svajavo. Kai girdžiu lietuviškai – girdžiu mamos balsą. Mama viską tvarkė viena: dirbo ir dirbo. Mezgė vaikams pirštinaites, kojines, kepuraites, megztukus ir siuvo šeimai drabužėlius. Dirbdama dainavo. Vaikai mielai klausė jos melodingo balso. Mama labai gerai kalbėjo rusiškai. Tad vakarais, po vakarienės, mama su tėčiu susėsdavo (vaikai tuo metu sutvarkydavo virtuvę) ir mama profesorių mokė rusų kalbos. Brolis Juozas į Šveicariją atvyko 15 metų, tad gerai mokėjo rusų kalbą, dabar moka 9 kalbas.

¹ Pasak profesoriaus J. Ereto dukters Julijos Kollar pasakojimo (2002 m. liepos 11–17 d.), Eretų šeima Bazelyje apsigyveno gimtajame J. Ereto name Oetlingerstrasse g. Nr. 42.

Motina – Cecilija Eret Boš (Caecilla Ehret Boos, 1859–1941) nebesulaukė sūnaus, mirė tris mėnesius prieš jį atvykstant. Čia gausios Juozo (žmona Ona, sūnus Juozas, dukterys: Aldona, Laisvutė, Laimutė ir Julija) ir jo sesers šeimos 1941–1943 m. gyveno labai ankštai (sesers šeima – trys vaikai: sūnus Robert ir dvi dukros: Susi ir Cecilė). Dabar Robert jau miręs, Susi augina du sūnus Thomą ir Morkų, o Cecilė vieną sūnų Christian.

Vėliau Eretai apsigyveno irgi prie Reino lygiagrečioje gatvėje (Florastrasse g. 44), 4 aukštų name. Čia pirmajame aukšte jie turėjo 5 kambarių butą. Šiame bute mirė J. Ereto žmona, profesorius gyveno iki 1961 m.

Tada vėl sugrįžo į savo gimtąją gatvę, tačiau kitame name Oetlingerstrasse g. 8, dviejų kambarių bute, antrame aukšte – čia, kaip prisimena dukra Jūlytė, buvo pilna knygų. Šiame bute prof. J. Eretas ir mirė.

Tėvai visą laiką kalbėjo apie Lietuvą. Namuose visi kalbėdavo lietuviškai. Kai mama mirė, buvau 16 metų ir man tai buvo katastrofa...

Lietuva – mums buvo mūsų mama. Mano širdis ir siela lietuviška, o Šveicarija – antroji tėvynė. Tikroji tėvynė – Lietuva ir tai visada buvo aišku...

Labai apsidžiaugiau, kad 2001 m. rudenį Kaune pastatytame koplytstulpyje įrašytas ir mamos vardas – tai man labai svarbu: graži vieta, gražus paminklas. Šiandien galiu pasakyti, kad turiu dvi tėvynes: pirmoji – Lietuva, o antroji Šveicarija, kur gyvena mano šeima: vyras, vaikai (Patrick ir Sabine), anūkai: 10 metų Sara ir 8,5 Stephanie (Sabinos vaikai)“.

J. Eretas ne tik savo šeimoje diegė meilę savo antrajai Tėvynei Lietuvai – jis ir kaimynei Dorai Obervil įdiegė pagarbą Lietuvai, išmokė lietuvių kalbos – ji į Lietuvą atvykdavo su ekskursijų grupėmis.

Prof. J. Eretas kėlė ir visų lietuvių išeivių dvasią, atskleisdamas priverstinio pasitraukimo iš Lietuvos – tremties prasmę, diegė viltį būsima Lietuvos laisve. Jis atliko ženklių darbų, garsindamas Lietuvos vardą išeivijoje. Straipsnyje išskirtos visuomeninė bei mokslinė prof. J. Ereto veiklos kryptys.

Visuomeninė J. Ereto veikla lietuvybei stiprinti ir jos plėtrai

Prof. J. Eretas aktyviai dalyvavo Šveicarijoje susikūrusioje lietuvių bendruomenėje, nors ji tuo metu nebuvo gausi – 1955 m. duomenimis, Šveicarijoje gyveno tik 50 lietuvių (Autorius nenurodytas 1955, 4–5: 199). J. Eretui 1954 m. buvo patikėtos Šveicarijos lietuvių bendruomenės garbės teismo nario pareigos (Autorius nenurodytas 1954, 3: 145).

Lietuvos laisvės klausimai

J. Eretas nepailstamai kėlė Lietuvos laisvės klausimą visuomenei skaitomose paskaitose, rašydamas straipsnius į įvairius Vakaruose leidžiamus žurnalus užsienio kalbomis. Būtiną pridurti, kad Šveicarų enciklopediniuose leidiniuose (1945–1948 ir 1953–1954 m.) J. Eretas redagavo Baltijos tautų skyrių.

Apie prof. J. Eretą yra pasakojęs dr. Vaclovas Dargužas (1920 01 06 – 2009 10 22), nuo 1953 m. tapęs Šveicarijos lietuvių bendruomenės nariu, o vėliau 10 metų (1991–2002 m.) vadovavęs Šveicarijos lietuvių bendruomenei. Jis pažinojo prof. J. Eretą nuo studijų laikų Kaune, VDU, kuriame klausė profesorių skaitomų vokiečių kalbos ir literatūros paskaitų, o artimiau su juo susipažino 1950 m. Šveicarijoje. J. Eretas ne kartą lankėsi Dargužų šeimoje:

„Mūsų namuose (susirinkdavo iki 60 žmonių) 4 kartus skaitė paskaitų ciklą apie politiką, dėstė savo filosofines vizijas. J. Eretas, grįžęs į savo tėvynę, ir toliau dirbo Lietuvai: rašė straipsnius, knygas, skaitė paskaitas, siekė sudominti Lietuvos padėtimi, supažindinti su garbinga jos istorija. Profesorius buvo labai iškalbus: kalbėdavo 2–3 val. ir niekada nepasikartodavo, todėl niekam nepabosdavo jo klausyti. Tačiau kalbėdavo visada turėdamas planą.

Paskaitų klausydavo šveicarai, nes jiems reikėjo įrodyti, kas yra Lietuva, išaiškinti, kodėl lietuviai pabėgo. Šveicarijoje tuo metu vyravo nuomonė, kad Stalinas – geras

dėdė. Buvome pabėgėliai, buvome laikomi nieko vertais, vadinami jūros atmatomis, jei bėgome nuo gerojo dėdės Stalino, – reiškia, buvome Hitlerio pasekėjai. Politikai ir tie, kurie garsiai kalbėjo ar rašė prieš Sovietų sąjungą, buvo net žudomi: eini gatve – auto nelaimė, „kažkas“ „netyčia“ pastumia po mašina, arba praeinantis bakstelėja į pašoną adatą su nuodais. Galėjom kalbėti tik po Čekijos ir Vengrijos įvykių. Ir tuo ypatingu sunkmečiu J. Eretas buvo tarsi misionierius. Jis teigė, kad Sovietų sąjunga tokioje padėtyje, kad negali ilgai egzistuoti, nes viską nuvertinusi, net ir žmogų... Jei kam sukvailės galva, gali sunaikinti pasaulį.

J. Eretas turėjo savo viziją: Amerika, Kinija, Europa. Jis sakydavo kad SSRS yra milžinas ant molinių kojų ir vieną dieną sugrius, o Lietuva bus laisva. Tokia jo vizija lietuviai pradžioje netikėjo, bet J. Eretas, laikui bėgant, sugebėjo įtikinti. J. Eretas dažnai vystydavo temą, kas gali atsitikti ateityje. Mat lietuviai tada buvo atsidūrę lyg naktį be aušros.

Be mūsų namų, J. Eretas skaitė paskaitas Šveicarijos lietuvių bendruomenės susirinkimuose, Kivanis (Kiwanis) ir Rotary klubuose. Ypatingos reikšmės turėjo J. Ereto politinės paskaitos Šveicarijos karininkų mokyklos auklėtiniams, kurias skaitydavo prieš jiems suteikiant karininko laipsnį. Šveicarijos kariuomenės paruošimui buvo itin svarbios žinios apie Sovietų sąjungą.

Paskutinę paskaitą Dargužių namuose J. Eretas skaitė maždaug 3 mėnesius iki mirties, jau sulaukęs 86 metų. Kalbėjo apie Sovietiją. Kaip visada jo pranešimas sukėlė daug klausimų. Tuo metu profesorius jautėsi gerai ir niekas net nepagalvojo apie besartinančią netektį (Vasiliauskienė 2004 04 28, 32: 6, 8).

Profesoriaus Juozo Ereto veikla Lietuvių katalikų mokslo akademijoje

Prof. J. Eretas, kaip ir kiti katalikiškos minties mokslininkai, įsijungęs į 1922 m. įkurtos Lietuvių katalikų mokslo akademijos (LKMA) veiklą, ją tęsė ir grįžęs į Šveicariją. LKMA išėivijoje – Romoje buvo atkurta 1956 m.

Akademijos tęstinumo paliudijimui į LKMA atkurti reorganizacinę komisiją buvo įtraukti paskutinės tarpukario Lietuvos Centro valdybos nariai: prof. Zenonas Ivinskis ir prof. J. Eretas (pirmasis jų buvo mokslinis sekretorius, antrasis – vicepirmininkas). J. Eretas buvo išrinktas į LKMA Revizijos komisiją, tačiau tik vienai kadencijai, nes dėl didelių atstumų, laiko ir lėšų jis negalėjo tinkamai atlikti šių pareigų.

J. Eretas, rūpindamasis Katalikų akademijos bibliotekos gausinimu išėivijoje, 1979 m. iš Šveicarijos į Romą atsiuntė jai savo knygų (*LKMA archyvas Romoje, Aplin-kraštis* Nr. 7, 32: 2).

Pirmasis LKMA mėginimas išėiti į tarptautinę plotmę, atkūrus Akademią išėivijoje, kaip 1959 m. sausio 11 d. pažymėjo tuometinis sekretorius prof. kun. A. Liuima SJ, įvyko 1958 m. lapkričio 30 d. Romoje, Grigaliaus universitete prof. J. Eretui perskaičius paskaitą apie Stasį Šalkauskį, kaip Vladimiro Solovjovo filosofijos Vakarams tarpininkautoją (*LKMA archyvas Romoje* 1959: 2).

Prof. J. Eretas skaitė pranešimus LKMA I-ajame (Eretas 1973, 1: 1–288), II (Eretas 1973, 2: 3–44), IV (*Eretas* 1961, 4:175–209), V (Eretas 1964, 5: 75–99) ir VII (Eretas 1972, 7: 3–54) suvažiavimuose.

Akademija rūpinosi savo narių mokslinė publikacija, ieškojo lėšų knygų leidybai ir leido 7 serijų darbus. 1968 m. gruodžio 8 d. laiške Akademijos nariams rašoma, kad Negėstančių žiburių serijoje yra numatyta išleisti prof. J. Ereto ruošiamą K. Pakšto biografiją (*LKMA archyvas Romoje* 1966: 2). Lietuvių katalikų mokslo akademijai šią knygą išleisti padėjo K. Pakšto paminklui statyti ir monografijai leisti komitetas (pirm. inž. J. Mikaila, kun. Br. Dagilis ir dr. L. Bajorūnas). Knygos gale pateikiamas 520 aukotojų sąrašas. Aukota nuo 205 dol. ligi 1 dol. Iš viso suaukota 4055 dol. Galima manyti, kad dauguma aukotojų šią knygą ir įsigijo (Girnius 1972, 5: 262).

1974 m. gegužės 30 d. Centro valdyba džiaugiasi:

„Taip gi yra atspausdintas prof. dr. J. Ereto veikaliukas Išeivijos klausimais. Tai bus prof. J. Ereto dovana Akademijos nariams. Jis bus išsiuntinėtas kartu su Suvažiavimo darbų VIII tomu“ (*LKMA archyvas Romoje, Aplinkraštis* 1, 22: 2).

1978 m. gruodžio 9 d. laiške Akademijos nariams pranešama, kad jau paruoštos ir kitų metų pradžioje bus atiduotos į spaustuvę dvi stambios studijos: P. Gaidos „Nemarus mirtingasis – arkivyskupas Teofilus Matulionis“ ir J. Ereto „Valančiaus Šviesa už marių. Pranciškaus Juro ir jo bendrininkų gyvenimas ir veikla“ bei kreipiamasis mecenatoriškos pagalbos leidybai (*LKMA archyvas Romoje, Aplinkraštis* 5, 30: 2), 1979 m. gegužės 5 d. rašte kalbama, kad dar tebespausdinama minėtoji J. Ereto knyga (*LKMA archyvas Romoje, Aplinkraštis* 6, 31: 3), o 1980 m. gruodžio 15 d. džiaugiamasi „Šiomis dienomis apleis rišyklą prof. dr. Juozo Ereto veikalas „Valančiaus šviesa už marių“ (*LKMA archyvas Romoje, Aplinkraštis* 2, 34: 2). Išleista knyga greitai buvo išsiuntinėta Akademijos nariams (*LKMA archyvas Romoje, Aplinkraštis* 3, 35: 2).

J. Ereto veiklą įvertino LKMA

J. Ereto mokslinė, organizacinė ir visuomeninė veikla susilaukė Akademijos įvertinimo: 1936 m. II LKMA suvažiavime jam kartu su vyskupu Pranciškumi Būčiu MIC, prof. dr. Blažiejumi Čėsniu (Bačkis 1987, 12: 17) suteikti akademikų vardai (primintina, kad tarpukario Lietuvoje tik 10 mokslininkų buvo suteiktas LKMA akademiko vardas). Inicialiais pasirašęs autorius straipsnį apie LKMA suvažiavimą baigė padėka J. Eretui:

„Pats suvažiavimas buvo ypatingai gausus (tiek didžioji plenumo, tiek ir atskiros sekcijų salės vos tesutalpindavo dalyvius), jo nuotaika pakili ir, nepaisant dalyvių gausumo, vieninga, tikrai rimta ir darbinga. Tačiau jei šitai gražiai atestuoja suvažiavimo dalyvius, tai, reikia pabrėžti, kad ir suvažiavimo organizatoriai, ypač jo įkvėpėjas ir atsidėjęs rūpintojas prof. dr. J. Eretas, buvo visa tai gerai numatęs ir pavyzdingai sutvarkęs ligi smulkmenų. Čia prikišti nebuvo ko, visu kuo galima buvo tik džiaugtis. Prof. J. Eretui reikia palinkėti, kad jis visą šį darbą vainikuotų tokiu, kaip ir patsai suvažiavimas, rimtu ir vertingu II-jo L. K. Mokslininkų ir M. Mėgėjų Suvažiavimo darbų tomu“ (I. M. 1936, XIX 3:230).

1972 m. kun. Stasys Yla, įvertindamas profesoriaus Juozo Ereto nuopelnus Katalikų akademijai tarpukario Lietuvoje, rašė, kad kai lietuviai mokslininkai jungėsi į Akademiją, „rodos, tokia buvo natūrali jų pareiga. Bet du, kuriuos dar norime paminėti, tokios pareigos neturėjo. Tai „Šveicarijos lietuviai“ – Juozas Eretas ir Alfredas Sennas. Pastarasis, atvykęs docentauti į Lietuvos universitetą, pasidarė Akademijos valdybos

knygininku – archyvaru, pirmasis – redagavo Akademijos rengiamą „Ižymybių žodyną“ ir Suvažiavimo darbus, suorganizavo pirmuosius tris suvažiavimus, buvo dar Lietuvoj valdybos vicepirmininkas ir trijų suvažiavimų už Lietuvos ribų paskaitininkas“ (Yla 1972, 9: 413).

Juozas Eretas Akademijos buvo pagerbtas ir Garbės nario vardu. 1979 m. gegužės 5 d. rašte LKMA Centro valdyba siūlo du asmenis išrinkti Akademijos garbės nariais: dr. S. Bačkį ir prof. J. Eretą, „kuris nuo pat Akademijos įsteigimo 1922 m. yra jos aktyvus narys, savo veikla ir raštais daug nusipelnęs Lietuvai“ (*LKMA archyvas Romoje, Aplinkraštis* 6, 31: 3). 1979 m. XI LKMA suvažiavime buvo paskelbta apie minėtus naujus LKMA garbės narius (tuo metu Akademijoje buvo 5 garbės nariai). LKMA veiklos istorijoje iki šių dienų tik du asmenys susilaukė tokio dvigubo apdovanojimo: akademiko ir Garbės nario vardų – tai prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas ir prof. Juozas Eretas.

Dar 1940 m. išleisto LKMA Suvažiavimo darbų III tomo prakalboje J. Eretas rašė: „Ketvirtasis suvažiavimas turi 1942 m. įvykti ne kur kitur, o Vilniuje, kuris, ši leidinį beredaguojant sugrįžo į gimtąjį lizdą... Te Dievas saugo mokslo kūrėjus ir bičiulius ir teleidžia mums visiems laimingai susirinkti ten, kur šimtmetinė mokslo tradicija mus paskatins naujam triūsui ir naujiems laimėjimams“ (Eretas 1972, 3: VI).

Deja, šis J. Ereto palinkėjimas išsipildė tik 1991 m., kai nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje 1990 m. buvo atkurta LKMA, o dar po metų – Vilniuje buvo sušauktas XV LKMA suvažiavimas.

Mokslinė kūryba

Sugrįžęs į savo pirmąją tėvynę J. Eretas tęsė mokslinę veiklą. Parašė ne vieną Lietuvos istorijai ir kultūrai svarbų darbą. Per Lietuvai nusipelnusias asmenybes – Lietuvos katalikų mokslo akademijos narius: Stasį Šalkauskį, Kazį Pakštą, prel. Pranciškų Jurą – žvelgė į to meto mokslinį, politinį bei kultūrinį valstybės ir tautos gyvenimą. Įamžindamas šiuos lietuvius monografijose J. Eretas panaudojo daug gyvos medžiagos. „Rašė laiškus įvairiems asmenims ir „privertė“ juos atsiliepti... kai skaitai... matai, kiek žmonių jis įtraukė ir kiek juos panaudojo. Vargiai kas kitas taip sugebėtų ir gal iš viso vargiai kam šitai būtų rūpėję. Aišku, Eretas norėjo gyvų biografijų, praturtintų gyvomis asmeninėmis patirtimis. Bet tuo keliu jis privertė liudininkus grįžti prie savo didžiųjų asmenybių ir patiems pergromuliuoti savo artimąją praeitį. Netiesioginis tikslas, manding, ne mažiau reikšmingas, kaip tiesioginis. Tai matyti iš kito Ereto užmojo anketiniu keliu patikrinti, kokios asmenybės turėjo didžiausios įtakos katalikų gyvenime ligi I did. karo ir po jo? Kokie veikalai turėjo lemiamos reikšmės katalikų apsisprendime vienu ar kitu kultūriniu reikalu?.. Atėjęs į lietuvių pasaulį kitu keliu, jis turėjo interesą patikrinti, ar šioj tautoj nėra buvę panašių dalykų, kaip žinomose kitose... Užklupti tokio klausimo ne vienas turėjo ilgakai galvoti... Eretas išjudino retrospekcinį mūsų galvojimą – analizuoti ir sverti savąją kultūros istoriją naujais požiūriais, naujai išprovokuotais klausimais... J. Eretas privertė mus galvoti“, – rašė kun. Stasys Yla (*Didysis...* 1972, 205–207).

Apie J. Ereto darbą prie rankraščių yra rašęs: Jonas Grinius

„Tą patį tekstą jis taisydavo kelis kartus, čia duodamas savo sekretoriams jį perrašinti mašinėle, čia perrašytus puslapius vėl peržiūrėdamas, vėl braukydamas, papildydamas, pakeisdamas sakinius ir atskirus išsireiškimus, kad tik būtų tiksliau, sklandžiau, vaizdingiau. Šitokiu kruopštumu jis rašydavo ir eilinius straipsnius laikraščiams ir žurnalams, bet užtat jo straipsniai išeidavo neeiliniai formos atžvilgiu, tokie, kad jie būdavo ne tik įdomūs skaityti, bet ir naudingi estetinės kultūros pasimokyti. Apie prof. J. Ereto rašymo kruopštumą niekas negalėtų geriau paliudyti, kaip „Šviesos“ ir „Žaibo“ spaustuvių darbininkai. Kai tekstas jau būdavo surinktas ir iškoreguotas, jie niekada nebūdavo tikri, kad autorius nepanorės paskutinį momentą ką nors pakeisti, patobulinti... jo raštai lietuvių kalbos ir stiliaus atžvilgiu pralenkia ne vieną lietuvių mokslininką, kuriam lietuvių kalba yra gimtoji... prof. J. Eretas lietuvių kalbą brangino ir ją stengėsi tobulinti“ (Grinius 1957, 1: 25).

Knyga „Stasys Šalkauskis“

1960 m. kun. Juozo Karaliaus lėšomis Ateitininkų federacija Niujorke išleido J. Ereto knygą „Stasys Šalkauskis“ (278 p.). Apie šios knygos rašymą dar 1957 m. kalbėjo vysk. Vincentas Padolskis: „Kai 1953 m. lankiausi Amerikoje ir viešėjau pas kun. J. Karalių, Shenandoah, Pa., šis garbingas mūsų kunigas ir mecenatas man dėstė reikalą išleisti mūsų tautos didžiųjų asmenybių biografijas ir pirmoj vietoj a.a. prof. dr. St. Šalkauskio biografiją, žadėdamas paremti jos paruošimą ir išleidimą. Ieškant asmens, kuris galėtų tai padaryti, aš jam nurodžiau prof. dr. J. Eretą, buvusį a.a. prof. Šalkauskio artimą bendradarbį. Ir man buvo pavesta tuo reikalu su prof. Eretu susitarti. Džiaugiuosi, kad prof. dr. J. Eretas maloniai sutiko šio darbo imtis ir kad šis darbas jau eina į galą“ (Rabikauskas 1961, 4: 300).

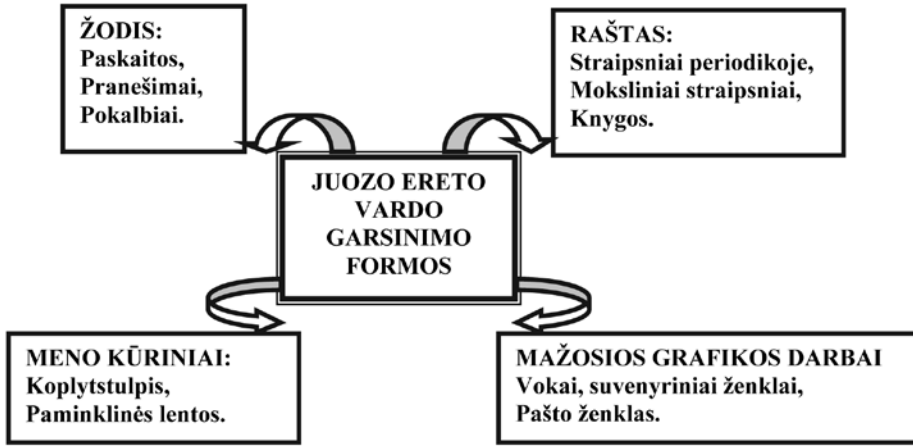
Pats autorius knygos pratarėje prisimena, kad kartą S. Šalkauskis yra prasitaręs:

„Jei kartais reikėtų aprašyti mano gyvenimą, norėčiau, kad Jūs, ponas Juozai, tai padarytumėte: Jūs bent manęs nepaaukuosite“ (Eretas 1960, VII). Taigi, vienas garbingas LKMA narys, jos aktyvus veikėjas Juozas Eretas parašė knygą apie kitą tos pačios Akademijos žymų veikėją prof. Stasį Šalkauskį.

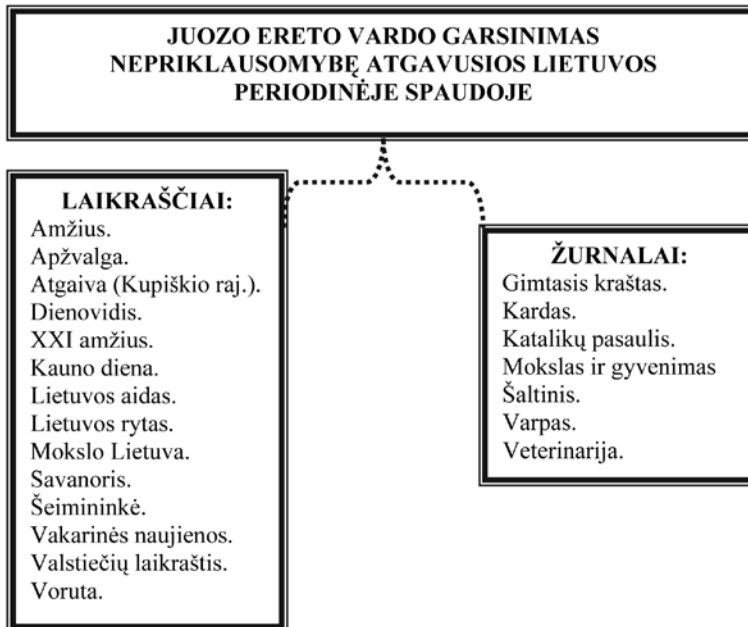
Prof. J. Ereto monografiją „Stasys Šalkauskis“ skaitytojams labai plačiai pristatė dr. Juozas Girnius (Girnius 1961, 7: 304–316):

„J. Eretas savo kolegą aprašė su bičiulišku šiltumu, tačiau drauge su objektyviu rūpesčiu atskleisti jo asmenį, o ne kaupti tuščias pagyras. Šalkauskis vaizduojamas ne „superlatyvinio laipsniu“, o ta faktine medžiaga, kurią autoriui pasisekė surinkti. O tą pagarbą, kuria Šalkauskį supo jo kolegos bei studentai, monografija perduoda jų pačių kaip liudininkų, žodžiais, anksčiau spaudoj paskelbtais ar dabar monografijai parašytomis... J. Eretas savo užsimojimą gerai ištesėjo: ateitininkijai ir apskritai lietuviškajai visuomenei yra pateiktas gyvas Šalkauskis“.

Straipsnio pabaigoje dr. Juozas Girnius džiaugiasi „Ateitininkijos 50 metų jubiliejus buvo gražiai atžymėtas išleidžiant šią vertingą knygą. Ją parengdamas J. Eretas išpūdingai paliudijo neblėstančią meilę savo antrajai tėvynei. St. Šalkauskio monografija didelė jo mums dovana“.

1 pav. Juozas Eretas garsinimas Lietuvoje

2 pav. 1990–2011 m. Lietuvos periodikos dėmesys prof. Juozui Eretui

Knyga „Kazys Pakštas. Tautinio šauklio odisėja (1893–1960)“

Knygos apie K. Pakštą pratarė J. Eretas rašė:

„Rašant veikalą apie Šalkauskį, man buvo aišku, kad iš kitų nepriklausomos Lietuvos įžymybių bei ateitininkų vadų biografinio atvaizdavimo pirmiausia užsitarnautų Dovydaitis su Pakštu. Dėl to man nebuvo sunku priimti kvietimą, 1963 m. Detroito susidariusio ateitininkų sendraugių komiteto su inž. J. Mikaila priešakyje, tokiai knygai apie Pakštą parašyti. Imtis šio darbo palengvino aplinkybė, kad su Pakštu buvau susipažinęs dar 1917 m. Šveicarijoje ir paskui, kaip draugas ir kolega, su juo likaus susijęs iki pat jo mirties 1960 m.“ (Eretas 1970, XI).

Šią Juozo Ereto knygą skaitytojams taip pat pristatė Juozas Girnius (Girnius 1972, 5: 260–262). Jau apie antrinės antraštės pavadinimą „Tautinio šauklio odisėja“ J. Girnius rašė:

„Labai taikliai ši antraštė apibūdina K. Pakšto žemiškąją kelionę (1893–1960), kurioje jis mus žadino veržtis į platesnius horizontus ir vyti kultūriškai toliau pažengusias tautas“.

Šią monografiją J. Eretas dedikavo Lietuvių rašytojų draugijai, dėkodamas už jo išrinkimą savo garbės nariu. Tai graži autoriaus dovana ir visiems lietuviams, į kuriuos jis taip neišplėšiamai jaugo – rašė recenzentas. Pabaigoje akcentuodamas „verta ją įsigyti visiems, kurie domisi tiek K. Pakšto asmenybe, tiek jo idėjomis“.

Knyga „Valančiaus šviesa už marių. Pranciškaus Juro ir jo bendrininkų gyvenimas bei veikla“

1980 m. J. Eretas išleido trečiąją Lietuvos asmenybės skirtą monografiją apie prelatą Pranciškų Jurą. Prof. Simas Sužiedėlis prelatą Jurą vadino „Valančiaus šviesa už marių“ – tuo pasinaudodamas, J. Eretas ir pavadino savo monografiją. Apie šios knygos atsiradimą autorius rašė:

„1970 m. rudenį netikėtai iš Kanados gavau pasiūlymą rašyti monografiją apie prel. Pranciškų Jurą. Pranešė man tai A. Liuima SJ, Romos Gregorianumo profesorius, kuris tuomet kaip Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos pirmininkas dalyvavo Akademijos suvažiavime Toronte, Ont. Jis tada buvo susitikęs su Prelatu, kuris jam pasakojo, jog istorikas Pranas Paulionis (1904–1970) 1967 m. Worcester, Mass., buvo pradėjęs rašyti tokią apie jį knygą, bet už trijų metų miręs, vos suspėjęs apmesti vieną kitą skyrelį. Kartu Juras klausė profesoriu, kas galėtų tęsti šį darbą. Tuomet juodu sutarė tuo reikalu kreiptis į mane, ką prof. Liuima 1970 IX. ir padarė.“

Tą pasiūlymą nuodugnai apsvarsčiau, nes kilo rimtų klausimų. Pirmiausia, ar pajėgsiu rašyti istorinį veikalą apie dar gyvą veikėją? Antra, ar pritinka pasauliečiui pasakyti apie dvasiškį. Ir trečia, ar „europietis“ pilnai supras „amerikietį“, kuris nuo ano atskirtas ne vien Atlanto platybėmis? Rimtai perleidęs per galvą tas abejones, nutariau imtis pasiūlyto darbo“ (Eretas 1980, IX).

Darbai, skirti tremties problemoms

Pergyvendamas dėl lietuviškos išeivijos ir dėl Lietuvos valstybės likimo, ieškodamas jai išeities, J. Eretas parašė „Tremties trilogiją“: „Tremtis – prakeikimas ar uždavinys“

(1964), „Tremties lietuvis idėjų sūkuryje“ (1965) ir „Mažosios tautos ir valstybės“ (1966). Šiuose leidiniuose keliamos mintys rado atgarsį ir lietuviškoje spaudoje. J. Eretas „Tremties trilogijoje“ rašė: „Toj savo kovoj mes negalime tikėtis greito laimėjimo, nes istorijos įvykiai bręsta tik lėtai. Mes tad neturime nekantraudami įvykių eigą matuoti trumpo savo gyvenimo matu. Svarbu tik aktingai vesti gerą kovą, kuri tarp kitko turi įrodyti, jog mes verti, ko siekiame... – Kadangi mes nežinome, kaip ilgai užsitęs toji mūsų kova, svarbu ją įtraukti ir jaunąją kartą. Mūsų vaikai, ypač mokslus einantieji, turi suprasti, kad ir jie pašaukti istoriškam darbui ir kad negali būti jų paskirtis tręšti tik svetimus laukus. – Taigi, naujoji Aušra ieško naujų aušrininkų. Esame tikri, kad ji juos suras“ (Girnius 1971, 9: 415).

J. Eretas nepailstamai kėlė Lietuvos laisvės klausimą visuomenei skaitomose paskaitose, rašydamas straipsnius į įvairius Vakaruose leidžiamus žurnalus užsienio kalbomis. Svarbi studija apie pamirštuosius baltus (1969), apie baltų tautas ir jų likimą (1970), apie lietuvių kalbą bei jos archainį turtingumą (1971).

J. Ereto knygą apie užmirštuosius baltus versti į kitas užsienio kalbas iniciatyvos ėmėsi Algis Liepinaitis (1931 08 29–2005 10 22) (Liepinaitis 1996, 04: 10, 27: 4). Tad užmirštieji baltai pasirodė anglų, prancūzų, ispanų, portugalų ir italų kalbomis (neskaitant originalo vokiečių kalba), o 2001 m. išversti ir į lietuvių kalbą (Budreikienė 1996, 01: 05; Zolubas 1997, 08: 20; 1999, 11: 24).

„Visu savo likimu Eretas taip sutapo su lietuviais, kad būtų per maža jį laikyti tik mūsų bičiuliu. Jis taip įaugo į mus, kad tapo mūsų savuoju... Turtingas prigimties dovanas prof. Juozas Eretas darbščiai ir pilnai sunaudojo, stengdamasis gyvu ir rašytu žodžiu liudyti krikščioniškąją tiesą ir tarnauti mūsų tautinės kultūros pažangos kelyje, – rašė Juozas Girnius (Girnius 1971, 9: 415). Visą savo veiklą jis paskyrė antrajai Tėvynei Lietuvai, trokšdamas jos laisvės ir nepriklausomybės. Džiugu, kad profesoriaus Juozo Ereto troškimas išsipildė – Lietuva šiandien laisva ir nepriklausoma.

Netektis

Prof. J. Ereto mirtis – didžiulė netektis Lietuvai. Garsinęs Lietuvą, būdamas gyvas, prof. Juozas Eretas ir po mirties 1984 m. kovo 13 d. – skelbė jos vardą: palaidotas tik kovo 19 d., nes buvo ieškoma lietuviškos trispalvės uždengti profesoriaus Juozo Ereto karstui.

Apie savo tėvo mirtį yra pasakojusi dukra Julija Kollar:

„Tėtis niekuomet nesiskundė sveikata, norėjo gyventi vienas, nenorėjo, kad vaikai turėtų buto raktus – jis gyveno savo pasaulyje ir nenorėjo, kad kas jį trukdytų. Sekmadieniais, kas dvi savaites, jis ateidavo pietų į mūsų šeimą. Ketvirtadienį aš turėjau paskambinti, tačiau tėtis ragelio nepakėlė, neatsiliepė ir penktadienį – pagalvojau, gal vėl kur nors išvyko keliom dienom. Tačiau šeštadienį viena moteris paskambinusi į profesoriaus duris ir, niekam neatsiliepiant, paskambino man. Ir mane pagavo bloga nuojauta. Vyras Elmaras iškvietė policiją ir, išlaužę duris, radome tėtį – profesorių Juozą Eretą gulintį ant grindų be sąmonės. Nuvežėme į ligoninę. Ten išgulėjęs vieną parą mirė. Mirė 1984 m. kovo 13 d. – dukters Aldonos gimimo dieną“.

Lietuvių katalikų mokslo akademijos Centro valdybos rašte Akademijos nariams pranešta apie J. Ereto mirtį: „Mirė Juozas Eretas – Akademijos garbės narys ir akademikas, vienas iš Akademijos steigėjų Lietuvoje 1922 metais. Teilsisi Velykinėje palaimoje“ (*LKMA archyvas Romoje, Bendraraštis* 5, 37: 2). J. Eretas buvo palaidotas Bazelio kapinėse, ten, kur buvo palaidota jo motina, vėliau – 1954 m. gegužės 20 d. mirusi žmona, o 1976 m. vasario 12 d. – dukra Aldona. Vėliau ten atgulusi ir 1993 m. spalio 12 d. mirusi dukra Laisvutė.

Į prof. Juozo Ereto laidotuves suvažiavo daug svečių iš Vokietijos – Vasario 16-osios gimnazijos gimnazistai su tautiniais drabužiais, Šveicarijos lietuvių, vyskupas Antanas Deksnys, pasakęs atsisveikinimo kalbą. Prie kapo duobės kalbėjo Šveicarijos lietuvių bendruomenės vicepirmininkas dr. V. Dargužas ir daugelis kitų šio Lietuvos patrioto gerbėjų. Vieną Vasario 16-osios moksleivę, atvykusią į J. Ereto laidotuves, taip paveikė pasakytos kalbos apie profesorių, kad ji parašė eilėraštį, kuris buvo išspausdintas 1984 m. „Ateities“ žurnale.

Profesoriaus meilę Lietuvai liudija ir antkapinis įrašas „Joseph Ehret-Jakaitis 1896–1984“.

xxx

Šveicarijos lietuviai nepamiršo prof. Juozo Ereto. 1996 m. Berne buvo paminėtas J. Ereto 100-ųjų metų gimimo jubiliejus. Renginių organizavo V. Dargužas ir Irena Kestli (Kaslti) Au-gevičiūtė, J. Ereto mirties metu buvusi Šveicarijos lietuvių bendruomenės valdybos narė.

Idėja lietuvių dėkingumą prof. J. Eretui koku nors žymeniu paliudyti Šveicarijoje, kurią kėlė jo vardą Amerikoje garsinęs Algis Liepinaitis, o Lietuvoje – Algimantas Zolubas ir šio straipsnio autorė, 2010 m. buvo įgyvendinta Šveicarijos lietuvių bendruomenės (pirmininkė Jūratė Kaspersen (Caspersen) pastangomis. Bazelyje prie profesoriaus buvusio namo Oetlingerstrasse g. Nr. 42 atidengta memorialinė lenta. 2010 m. spalio 15 d. Bazelyje buvo organizuotas prasmingas prof. Juozui Eretui skirtas renginys, susidėjęs iš 5 dalių: paminklinės lentos atidengimo, apsilankymo kapinėse prie prof. J. Eretų šeimos kapo ir gėlių padėjimo, J. Eretui skirtos parodos atidarymo, konferencijos ir meninės programos. Šie renginiai yra prasmingas liudijimas, kad prof. Juozo Ereto veikla, jo palikti rašto darbai, keltos idėjos nepraradusios aktualumo ir šiandien.

Priedas

Straipsniai apie prof. Juozą Eretą Lietuvos spaudoje (1994–2010)

1. Adomėnaitė-Antanaitienė Raminta. Aukoješ gyvenimą Lietuvai, *Šeimininkė*. 1996 10 16. Nr. 42. P. 5.
2. Alekna Viktoras. Juozas Eretas (1896 10 18–1984 03 13), *Apžvalga*. 1996 10 18. Nr. 42. P. 1.
3. [Autorius nenurodytas]. Eretas Juozas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. T. 5 (1–4 tomo papildymai). 2004. P. 548–549.
4. [Autorius nenurodytas]. Eltai – 85-eri: Lietuvos telegramų agentūros ELTA pirmasis direktorius (1920 – 1922) Juozas Eretas. Prieiga per internetą: [www.sekundė.lt/...eltai-85-eri-lietuvos-telegramų a...](http://www.sekundė.lt/...eltai-85-eri-lietuvos-telegramų-a...)
5. Buškevičienė Angelė. ... Ačiū Dangui, kad Tave buvo mums atsiuntęs, *XXI amžius*. 2001. Spalio 24. Nr. 80. P. 1, 5.

6. B. Ž. Pašto ženkle – Juozas Eretas, *XXI amžius*. 2002 05 15. Nr. 36. P. 12.
7. Čepinskis Jonas, Baltų brolis. *Kauno diena*. 1996 10 19. Nr. 216. P. 25.
8. Čepulytė Gabrielė. Tarp Šveicarijos ir Lietuvos, *Sekundė*. 2001. Gruodžio 3. Nr. 281. P. 2.
9. Guščius Alfredas. Mylėjęs Lietuvą kaip didžiausias lietuvis, *XXI amžius*. 2007. Gegužės 30. Nr. 41. P. 16.
10. Guščius Alfredas. Šveicarijos sūnus, gyvenęs Lietuvai, *XXI amžius*. 1996 10 25. Nr. 78. P. 1.
11. Jankauskas Kęstutis. ELTA: nuo Juozo Ereto iki mūsų dienų, *Voruta*. 1997 0118-24. Nr. 3. P. 4.
12. Jasėnas Justas. Prisimintas profesorius Juozas Eretas, *Žemaičių saulutė*. 2002. Kovo 22. Nr. 12. P. 3.
13. Jockus Arvydas. Dvasios broliai, tiesę tiltus tarp kultūrų ir tautų, *XXI amžius*. 2003 02 26. Nr. 16. P. 10.
14. Jončys Faustas. Dviejų tautų šviesuolis, *XXI amžius*. 200111 21. Nr. 87.
15. J. P. Paminėtos prof. Juozo Ereto 100-osios gimimo metinės, *Bažnyčios žinios*. 1996 10 30. Nr. 20. P. 6–7.
16. L.D, *Juozui Eretui – 100*. Prieiga per internetą [http:// lithuanian-american.org](http://lithuanian-american.org) (2002 10 29).
17. Musteikis A. Milžiniška kultūringo pasaulio srovė, *Dienovidis*. 1996 10 18. Nr. 40–41, P. 15, 22.
18. Plavičienė Jūratė. Beldžis į pasaulio sąžinę, *XXI amžius*. 1996 10 17. Nr. 76. P. 4.
19. Plavičienė Jūratė. Iki mirties nepamiršęs Lietuvos, *XXI amžius*. 1996 10 31. Nr. 79. P. 6.
20. Rinkūnienė Gertrūda. J. Ereto minėjimas – lietuvių savimonei aktyvinti, *Panevėžio balsas*. 2001 12 6. Nr. 283. P. 4.
21. Skučaitė Virginija. Meilės Lietuvai pakerėtas. *Kauno diena*. 2006 10 14.
22. Strikulienė Giedrė. Nuo Ereto iki šių dienų. *Mokslas ir gyvenimas*. 2005. Nr. 3. P. 8–9.
23. Šakalys Antanas Rimantas. Asmenybės ir istorija, *Lietuvos aidas*. 2003 01 28. Nr. 22. P. 14.
24. Vaičaitis Vaidotas A. Juozas Eretas ir ateitininkų sąjūdis. Prieiga per internetą: Bernardinai. Lt 2007 01 15.
25. Vaitiekūnaitė Ramutė. Per maža jį laikyti tik mūsų tautos bičiuliu, *Kauno diena*. 1996 10 21. Nr. 247. P. 3.
26. Valiūnas Valdas. Įdomi pažintis su praeitimi, *Atgaiva* (Kupiškio raj.). 1996 11 18-24. Nr. 47. P. 1.
27. Vasiliauskienė Aldona. Atidavęs Lietuvai brandžiausius metus, *Apžvalga*. 1994 03 25–31. Nr. 12. P. 4.
28. Vasiliauskienė Aldona. Baltoskandijos akademijos renginiai, *Mokslo Lietuva*. 2004 01 8–21. Nr. 1. P. 19.
29. Vasiliauskienė Aldona. Dirbęs Lietuvai ir kovojęs dėl jos laisvės. Minint Juozo Ereto (Joseph Ehret) 120-ąsias gimimo metines. *Varpas*. 2004. Nr. 3. P. 4–5, 7.
30. Vasiliauskienė Aldona. Dr. Vaclovas Dargužas prisimena prof. J. Eretą, *XXI amžius*. 2004 04 28. Nr. 32. P. 6, 8.

31. Vasiliauskienė Aldona. Juozas Eretas (Joseph Ehret): „skolos“ gražinimas, *Voruta*. 2011 03 11 (internetinis puslapis).
32. Vasiliauskienė Aldona. Juozo Ereto nuopelnai Lietuvai, *XXI amžius*. 2008 07 2. Nr. 50. P. 7, 9.
33. Vasiliauskienė Aldona. Konferencijos, skirtos prof. Juozui Eretui, *LAMMD Istorija*. 2001. T. 49–50. P. 122–123.
34. Vasiliauskienė Aldona. Konferencijos, skirtos prof. Juozui Eretui. *Mokslo Lietuva*. 2001 10 20. Nr. 22. P. 2.
35. Vasiliauskienė Aldona. Lietuviai pagerbia profesorių Juoza Eretą (Joseph Ehret) (1986–1984), *Voruta*. 1997 03 22–31. Nr. 12. P. 10–11.
36. Vasiliauskienė Aldona. Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikai – blai-vystės švyturiai, *Šaltinis*. 1994. Nr. 3. P. 17–19; Nr. 4–5. P. 24–26.
37. Vasiliauskienė Aldona. Lietuvos savanoris – šveicaras Juozas Eretas, *Savanoris*. 1994 05 12. Nr. 9. P. 3.
38. Vasiliauskienė Aldona. Pagerbtas profesoriaus Juozo Ereto (1896–1984) atmini-mas, *Voruta*. 2001 11 24. Nr. 22. P. 2.
39. Vasiliauskienė Aldona. Pagerbtas Šveicarijos sūnus, Lietuvos patriotas, *XXI am-žius*. 2001 10 10. Nr. 76. P. 7.
40. Vasiliauskienė Aldona. Panevėžiečių pedagogų veikla, *Mokslo Lietuva*. 2001 10 25–11 7. P. 2.
41. Vasiliauskienė Aldona. Pasiukojęs antrajai Tėvynei, *Amžius*. 1994 03 12–18. Nr. 10. P. 15.
42. Vasiliauskienė Aldona. Prisiminsime profesorių Juoza Eretą, *Vakarinės naujienos*. 1994 03 25. Nr. 58. P. 14.
43. Vasiliauskienė Aldona. Profesoriaus Juozo Ereto (Joseph Ehret) vardo garsinimas: Amerika – Lietuva – Šveicarija, *Lietuvos aidas*. 2010 10 27. Nr. 251, 252, 253. P. 6–7.
44. Vasiliauskienė Aldona. Profesorius Juozas Eretas: gyvenimas ir veikla, *Voruta*. 1996 11 1–8. Nr. 41. P. 1, 4; 11 9–15. Nr. 42. P. 4; 11 16–22. Nr. 43. P. 4; 11 23–30. Nr. 44. P. 10; 12 1–6. Nr. 45. P. 4.
45. Vasiliauskienė Aldona. Profesorius Juozas Eretas pagerbtas Šveicarijoje, *Mokslo Lietuva*. 2011 01 20. Nr. 2. P. 6–7, 16.
46. Vasiliauskienė Aldona. Tarnavęs Lietuvai savanoriu, *Kardas*. 1994. Nr. 5–6. P. 16–17.
47. Vasiliauskienė Aldona. Šveicaras antrojoje tėvynėje, *Katalikų pasaulis*. 1996. Nr. 9. P. 26–27.
48. Vasiliauskienė Aldona. Šveicaras – Lietuvai. Minint Juozo Ereto (Joseph Ehret) 20-ąsias mirties metines, *Mokslo Lietuva*. 2004 04 01. Nr. 7. P. 20.
49. Vasiliauskienė Aldona. Šveicaras, tarnavęs Lietuvai, *Gimtasis kraštas*. 1997. Nr. 2. P. 32–33.
50. Vasiliauskienė Aldona. Šveicaras, tarnavęs Lietuvai, *Valstiečių laikraštis*. 1994 05 21. Nr. 41. P. 9.
51. Vasiliauskienė Aldona. Šveicarijos lietuviai įamžino profesoriaus Juozo Ereto var-dą, *XXI amžius*. 2010 12 22. Nr. 93. P. 3, 12.
52. Vasiliauskienė Aldona. Šveicarijos lietuvių bendruomenės renginiai profe-soriui Juozui Eretui (Joseph Ehret) (1896 10 18–1984 03 13), *Lietuvos aidas*. 2010 12 29. Nr. 299, 300, 301. P. 1, 6–7.

53. Zolubas Algimantas. Ar mokėsime padėkoti, *Lietuvos aidas*. 1998 07 10. P. 15.
54. Zolubas Algimantas. Ar mokėsime padėkoti, *Lietuvių balsas*. 1998 08 27.
55. Zolubas Algimantas. Atminimo įamžinimo ženklai, *Lietuvos aidas*. 2003 02 11. Nr. 34. P. 5.
56. Zolubas Algimantas. Didžiųjų silpnybė ir mažųjų galia, *XXI amžius*. 2000 05 10. Nr. 35. P. 11.
57. Zolubas Algimantas. Iš užmaršties kėlę pavergtuosius baltus, *Lietuvos aidas*. 2003 08 29. Nr. 201. P. 3.
58. Zolubas Algimantas. Įžiebęs žiburį, *XXI amžius*. 2001 10 12. Nr. 77. P. 7.
59. Zolubas Algimantas. Neatskyrė geležinė uždanga, neskiria vandenynas, *XXI amžiaus priedas „Horizontas“*. 2004 10 13. Nr. 19. P. 4.
60. Zolubas Algimantas. Padėka iš Šveicarijos, *XXI amžius*. 2002 07 10. Nr. 52. P. 12.
61. Zolubas Algimantas. Profesorius Juozas Eretas ir didysis jo nuotykis, *Katalikų pasaulis*. 1990 12 19. P. 45–48.
62. Zolubas Algimantas. Rūpintojėlio prieglobstyje, *XXI amžius*. 2001 10 31. Nr. 82. P. 4.
63. Zolubas Algimantas. Tarnyboje Lietuvai, *Dienovidis*. 1996 07 17. Nr. 28–29. P. 6.
64. Žulys Benjaminas. Užmirštieji baltai neliko užmiršti. Algis Liepinaitis – prof. J. Ereto idėjų nešėjas, *XXI amžius*. 2001 11 14. Nr. 85. P. 4.

Išvados

Sugrįžęs į Šveicariją prof. Juozas Eretas tęsė lietuvišką veiklą, kuri atsiskleidė visuomeninėje ir mokslinėje veikloje. J. Ereto įsijungimas į Šveicarijos lietuvių bendruomenę – graži paskata ir nūdienos išeiviams aktyviau dalyvauti lietuviškoje veikloje.

J. Eretas, matydamas Šveicarijoje nepajėgiančią įleisti šaknų ir Lietuvos besilginčią žmoną Onutę, siekė apgauti ją lietuviškumu – profesoriaus branginamoje šeimoje buvo kalbama tik lietuviškai, o vaikai, išvykę iš namų, laiškus tėvams taip pat rašydavo lietuviškai. Tai puikus pavyzdys visiems lietuvių išeiviams, kurie, sukūrę mišrias šeimas ir šiandieną kalbėdami apie lietuviybės išsaugojimą, neišmoko ne tik savo antrųjų pusių nors kiek suprasti lietuviškai, bet ir savo vaikų, kad jie gebėtų bent pasisveikinti lietuviškai, – ir tai būtų šiočia tokia pradžia...

J. Eretas nepailstamai kėlė Lietuvos laisvės klausimą visuomenei skaitomose paskaitose, siekdamas įrodyti šveicarams, kas yra Lietuva, išaiškinti, kodėl lietuviai pabėgo. Jis gebėjo paneigti vyravusią mintį, kad pabėgę lietuviai – Hitlerio pasekėjai.

Profesoriaus straipsniai įvairiuose žurnaluose užsienio kalbomis stiprina Lietuvos įvaizdį Vakarų šalyse: okupuota Lietuva ateityje bus laisva.

Prof. J. Ereto paskaita apie Stasį Šalkauskį, kaip Vladimiro Solovjovo filosofijos Vakarams tarpininką, – tapo pirmuoju 1956 m. Romoje atkurto Lietuvių katalikų mokslo akademijos žingsniu į tarptautinę plotmę.

Per Lietuvai nusipelnusias asmenybes Stasį Šalkauskį, Kazį Pakštą, prel. Pranciškų Jurą J. Eretas žvelgė į to meto mokslinį, politinį ir kultūrinį valstybės bei tautos gyvenimą: įamžindamas juos monografijose, naudojosi „gyva“ medžiaga (prisiminimais).

Pergyvendamas dėl lietuviškos išeivijos ir Lietuvos valstybės likimo, ieškodamas jai

išeities, J. Eretas parašė *Tremties trilogiją*, studiją apie pamirštuosius baltus, baltų tautas ir jų likimą, apie lietuvių kalbą bei jos archainį turtingumą.

Pirmąkart pateikta publikacijų J. Eretui Lietuvoje bibliografija bus reikšmingas šaltinis, tyrinėjant profesoriaus vardo įamžinimo būdus ir formas.

Prof. J. Ereto keltos idėjos nepraradusios ir šiandieną aktualumo – jo vardą lietuviai garsina ne tik Lietuvoje, bet ir Šveicarijoje.

Šaltiniai ir literatūra

- LKMA archyvas Romoje*, Aplinkraštis 2(34): 2.
LKMA archyvas Romoje, Aplinkraštis 3(35): 2.
LKMA archyvas Romoje Aplinkraštis Nr. 1(22): 2.
LKMA archyvas Romoje Aplinkraštis Nr. 5(30): 2.
LKMA archyvas Romoje, Aplinkraštis Nr. 6(31): 3.
LKMA archyvas Romoje, Aplinkraštis Nr. 7(32): 2.
LKMA archyvas Romoje, Aplinkraštis Nr. 6(31): 3.
LKMA archyvas Romoje, Bendraraštis 5(37): 2.
LKMA archyvas Romoje. 1959 m. sausio 11 d. laiškas: 2.
LKMA archyvas Romoje. 1966 m. gruodžio 8 d. laiškas: 2.
[Autorius nenurodytas]. 2004. Eretas Juozas, iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 5. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 548–549.
[Autorius nenurodytas]. 1954. Įvykiai, *Aidai* 3:145.
[Autorius nenurodytas]. 1955. Įvykiai, *Aidai* 4–5:199
Bačkis, S. 1987. LKM Akademijos 60 metų sukakties minėjimas, iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai* 12: 15–30.
Brazaitis, J. 1982. Akademija Tautos kryžkelėse. LKM Akademijos 50 metų sukakties minėjimas, iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai* 9: 3–17.
Brazaitis, J. 1983. Juozas Eretas. Tarp dviejų tėvynių, iš *Brazaitis J. Raštai* 4: 248.
Budreikienė, V. 1996. Geras pavyzdys mums, *Draugas*, sausio 5. 3: 5.
Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai, 1972 (leidimo data nepažymėta). Spaudai paruošė J. Brazaitis. Brooklyn. 288 p.
Eretas, J. 1972. Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje, iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai* 7: 3–54.
Eretas, J. 1973. Quid de nocte? (Kelias ir etapai į šių dienų dvasios krizę), iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai* 2: 3–44.
Eretas, J. 1973. Katalikybė ir mokslas, iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai* 1: 1–288.
Eretas, J. 1970. Kazys Pakštas. Tautinio šauklio odisėja (1893–1960). Roma. 383 p.
Eretas, J. 1964. Krikščionis ir kultūra. Mūsų vieta šių dienų minčių ir kūrybos pasaulyje, iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai* 5: 75–99.
Eretas, J. 1972. Pratartis iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai*. Roma 3: VI.
Eretas, J. 1960. *Stasys Šalkauskis*. Niujorkas. 278 p.
Eretas, J. 1961. Šalkauskis idėjų keliais iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai* 4:175–209.
Eretas, J. 1980. *Valančiaus šviesa už marių. Pranciškaus Juro ir jo bendrininkų gyvenimas ir veikla*. 356 p.

- Girnius, J. 1973. Kolektyvinis veikalas apie Eretą, *Aidai* 5: 235–236.
- Girnius, J. 1971. Prof. J. Eretas 75 metų viršūnė, *Aidai* 9: 415.
- Girnius, J. 1972. Tautinio šauklio odisėja, *Aidai* 5: 260–262.
- Girnius, J. 1961. St. Šalkauskis kaip „gyvas žmogus“. Koks Šalkauskis iškyla iš Ereto parengtos monografijos, *Aidai* 7: 304–316.
- Girnius, J. 1957. Prof. dr. Juozas Eretas. 60 metų amžiaus sukakties proga, *Aidai* 1: 25.
- I. M. 1936. II-sis Lietuvių Katalikų Mokslininkų ir Mokslo Mėgėjų suvažiavimas, *Lietuvos mokykla* XIX 3: 230.
- Yla, S. 1964. Lietuvių katalikų Mokslo Akademija. Bendras žvilgsnis į praeitą kelią, iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai* 5: 3–28.
- Yla, S. 1972. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija. 50 metų sukakties proga, *Aidai* 9: 413.
- J. B. 1953. Prof. J. Eretas apie Rusiją liečiančias knygas, *Ateitis* 2: 45.
- Krasauskas, R. 1965. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos veikimo ir darbų apžvalga (1954–1965), iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Metraštis*. T. 1. Roma, 329–342.
- Liepinaitis, A. 1996. Lietuvos niekas nenupirks – Lietuva nebus parduodama, *XXI amžius*, balandžio 10. 27: 4.
- Rabikauskas, P. 1961. Suvažiavimo darbų eiga, iš *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai* 4: 300.
- Šalkauskis, S. 1934. 15 metų kultūrinėje Lietuvos tarnyboje (Prof. J. Ereto atvykimą Lietuvon minint), *Židinys* 20(7): 34–50; 8–9: 193–211.
- Vasiliauskienė, A. 2004. Dr. Vaclovas Dargužas prisimena prof. J. Eretą, *XXI amžius*. 04 28. 32: 6, 8.
- Vasiliauskienė, A. 1999. Juozas Eretas (Joseph Ehret) iš *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1948–1998*. Sud. Izidorius Ignatavičius. Vilnius, 562–563.
- Vasiliauskienė, A. 2011. Juozas Eretas (Joseph Ehret): darbai Lietuvai, iš *Mokslo ir technikos raida*. Mokslo istorijos žurnalas 3(1): 86–99.
- Vasiliauskienė, A. 2000. Juozas Eretas (Joseph Ehret) Lietuvoje 1919–1941, iš *Logos* 22: 137–155; 23: 137–155.
- Vasiliauskienė, A. 1997. Prof. J. Eretas ir jo pažiūros į lietuvių kultūros istoriją: nuo „Tėvynės sargo“ iki „Naujosios Romuvos“, iš *Lietuvos istorijos studijos* 4: 69–78.
- Wehrli, Max; Wirth, Franz. 2005. *Von der KHS zum WW*. Basel: Kreis Druck AG. 44 p.
- Zolubas, A. 1990. Profesorius Juozas Eretas ir didysis jo nuotykis, *Katalikų pasaulis*, gruodžio 19: 45–48.
- Zolubas, A. 1997. Taurus tautietis pradžia padarė, *Lietuvos aidas*, rugpjūčio 20. 162: 17.
- Zolubas, A. 1999. Žodžiais ir darbais, *XXI amžius*, lapkričio 24. 90: 3.

JOSEPH EHRET: LITHUANIAN ACTIVITIES AFTER HIS RETURN TO HOMETLAND

Aldona Vasiliauskienė

*The Lithuanian Catholic Academy of Science, the Lithuanian –
Ukrainian Association of Historians
El. mail: aldona.vasilliauskienee@gmail.com*

Summary. The article reviews the life and activities of Joseph Ehret (18/10/1856–13/3/1984) after his return home to Switzerland. During the years 1919 through 1940 he worked in Lithuania, his second motherland, gained its citizenship, but was forced to leave it by the Soviet occupants.

Having returned home, prof. J. Eretas proceeded with his Lithuanian activities which unfolded in his public and academic endeavours. He joined the activities of the Lithuanian immigrant community in Switzerland. In 1954 he was entrusted with the responsibilities of a member of the honorary court.

Witnessing his wife Ona Jakaitytė's inability to put down roots in Switzerland and her homesickness, he sought to create the Lithuanian atmosphere in their home, meaning only the Lithuanian language was spoken in his so much treasured family and while away from home, the children used to write letters to their parents only in Lithuanian.

Joseph Ehret' affection for Lithuania and the reasons why he had moved away were disclosed by him in his public lectures in which he tirelessly raised the issue of Lithuania's freedom. He successfully refuted the prevalent opinion in Switzerland that the Lithuanian refugees were committed followers of Hitler because they had run away from the "kind uncle" Stalin.

The professor's articles published in foreign languages in various magazines consolidated Lithuania's image in the West that the occupied country will be free in the future. Concerned about the fate of the Lithuanian state and the Lithuanian exile, Joseph Ehret wrote "A Trilogy of Exile", a study about the lost Balts, Baltic nations and their fate, about the Lithuanian language and its archaic wealth. The study presented his vision of Lithuania's way out of this situation.

Joseph Ehret was an academician of the Lithuanian Catholic Academy of Science (1936) and its honorary member (1979). He stood at the starting point of the academy's revival in the West (Roma). His lecture on Stasys Šalkauskis acted as a mediator between Vladimir Solovyov's philosophy and the philosophical trends of the West and contributed to the LKMA's emergence on the international level.

Resorting to his numerous reminiscences, in his three monographs he immortalized the celebrated members of the Catholic academy. He viewed the academic, political and cultural life of the country and the nation through the distinguished persons of Lithuania such as Stasys Šalkauskis, Kazys Pakštas and Prelate Pranciškus Juras.

The reminiscences of Dr Vaclovas Dargužas (6/1/1920 – 22/10/2009) and Julija Eretaitė – Kollar, daughter of the professor, included in the article, are offered to the academic public for the first time.

Presented for the first time, the bibliography of publications about Joseph Ehret in Lithuania will serve as an important source for the investigators considering the ways and forms of perpetuating the professor's memory.

Prof. Joseph Ehret' participation in the life of the Lithuanian community in Switzerland can be a stimulus for the contemporary immigrants to become actively involved in the Lithuanian activities of the exile. His personal life is an excellent example for all those Lithuanian immigrants who have started mixed families and who are now talking loud about the importance of preservation of Lithuanian identity, but do not care to teach their spouses or even their own children some Lithuanian. At least a few greeting expressions in Lithuanian would be welcome for the start.

The ideas raised by prof. Joseph Ehret have not lost their importance at the present day. His name is known by the Lithuanians not only in Lithuania, but in Switzerland as well.

Keywords: Professor Joseph Ehret, Swiss, nurturer of Lithuanian identity, Lithuanian Catholic Academy of Science (LKMA), Stasys Šalkauskis, Kazys Pakštas, Prelate Pranciškus Juras, exile, Balts.

Aldona VASILIAUSKIENĖ. Humanitarinių mokslų daktarė, istorikė. Tyrinėja lietuvių katalikiškąjį intelektualinį sąjūdį ir svarbiausios jį vienijančios institucijos – Lietuvių katalikų mokslo akademijos veiklą (išskirtinis dėmesys skiriamas arkivyskupo M. Reinio asmenybei) bei šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istoriją.

Aldona VASILIAUSKIENĖ is a Doctor of the Humanities (History). Her field of studies covers Catholic Intellectual Movement and the Lithuanian Catholic academy of science which is a chief unifying institution (with an emphasis on Archbishop M. Reinyš) and the history of the Order of St. Basil the Great.